

ASSAIG SOBRE TERMINOLOGIA GEOGRÀFICA DELS PAÏSOS CATALANS

per ORIOL DE BOLÒS

Departament de Botànica
Facultat de Ciències
Universitat de Barcelona

Els treballs que fem sobre la flora dels Països Catalans ens han obligat a ocupar-nos de la divisió territorial del nostre camp geogràfic en àrees més o menys homogènies i ens han portat, així mateix, a pensar de quina manera podrien ésser corregides algunes deficiències de nomenclatura que fan difícil l'exposició de certs conceptes geogràfics.

Una primera realitat que se'ns ha fet palesa és que les divisions territorials que resulten d'aplicar criteris geogràfics d'ordre diferent són irreductibles entre elles, de manera que ens és impossible d'arribar a una divisió en regions naturals que expressi d'una manera sintètica tots els caràcters geogràfics importants.

Com dèiem en una altra ocasió (1963 : 29-31), una muntanya, per exemple, és una unitat, la major part de les vegades, per al geògraf d'orientació geològica, mentre que per al biogeògraf sol ésser un territori radicalment heterogeni, en el qual existeix una zonació altitudinal de paisatges que sovint no tenen gaire relació els uns amb els altres; per a la Geografia humana, finalment, les muntanyes tenen sovint el significat de frontera entre territoris diversos i, per aquest motiu, les diferències entre nivells d'altitud resten moltes vegades a segon terme davant les que separen els diversos vessants, camp d'activitat de comunitats humanes diferenciades i més o menys isolades entre elles.

És ben possible que una divisió territorial sintètica només pugui ésser assolida a base d'acceptar un principi de subordinació de caràcters anàleg al que fa servir d'ençà de segles la taxonomia biològica. Ara como ara, els intents més seriosos que coneixem, encaminats a una valoració global del paisatge geogràfic, són els d'alguns geògrafs alemanys de les escoles de SCHMITHÜSEN, de PAF-FEN, de TROLL, etc., els quals parteixen de la cèhula elemental de paisatge, —combinació simple de tessel·les (ecòtops) ecològicament homogènies— i per via inductiva, de particular a general, arriben a delimitar conjunts espacials d'una certa amplitud relativament coherents. L'objectiu final, però, encara és llunyà. De moment no podem fer res més, doncs, que tractar separatament les

diverses divisions possibles, basades en el caràcter de la roca, en el relleu, en el sòl, en el clima, en la vegetació (o, més en general, en la vida silvestre), i en l'activitat de l'home.

No volem pas insistir ara sobre la divisió biogeogràfica dels Països Catalans, de la qual hem tractat diverses vegades (per exemple 1958a, 1958b, 1969). Recordem només l'estreta relació que lliga aquesta divisió amb la distribució dels tipus de clima, encara mal coneguda.

Ens limitarem, de moment, a discutir alguns punts, sobretot de terminologia, corresponents a les divisions humana i fisiogràfica, que el biogeògraf ha d'emprar sovint com a auxiliars en el seu treball.

En l'aspecte humà no pretenem pas d'ésser originals. Amb lleugeres divergències, que tractarem a continuació, ens conformem a les normes acceptades i a la divisió en països, regions i comarques exposada, per exemple, a la Gran Enciclopèdia Catalana.

Per a designar el conjunt de les terres estudiades emprem l'expressió *Països Catalans*, que fou introduïda en el llenguatge científic, fa més de quaranta anys (1929) pel geòleg Jaume MARCET, un dels primers impulsors de la nostra Geografia. En el moment present, l'acceptació d'aquesta denominació, sostinguda igualment pels barcelonins que pels valencians i per la gent de les Illes, sembla ja definitiva (v. per exemple, J. COROMINES 1954, J. FUSTER 1962). Però l'adopció de la nomenclatura del Prof. MARCET origina una ambigüïtat evident en el sentit del gentilici *català*, que, aplicat a un fet geogràfic, tant pot significar que aquest fet és propi de l'àrea compresa entre els Pirineus, el Baix Segura i Menorca, com que ho és solament del territori situat entre els Pirineus i la Sénia. No essent possible ni convenient, segons sembla, de prescindir del sentit ample d'aquest adjectiu, entroncat amb la tradició dels segles de plenitud, raons de lògica estricta i de coherència del llenguatge ens obliguen a proscriure'n l'ús en el sentit estret, el que en els temps de decadència ha estat difós i imposat per l'ensenyança elemental i que encara és usat correntment en la terminologia geogràfica ordinària. Per tal d'evitar l'ambigüïtat, molts dels autors actuals donen el nom d'«*el Principat*» a la part de territori català situada al nord del riu Sénia. Però aquesta denominació, reducció de l'antiga expressió de *Principat de Catalunya*, té inconvenients molt greus: en primer lloc és, un terme general i no un nom propi i, per això, fa de molt mal usar-la en texts dirigits a un públic internacional i no escrits en català; de principats n'hi ha molts i, fins i tot dins el mateix territori que designem amb aquest nom en tenim un altre, el Principat d'Andorra; per altra banda, d'aquest mot no en podem pas derivar cap forma adjectiva. Per això creiem que cal anar decididament a la creació d'un neologisme que designi el concepte, que resta innominat, de català en sentit restringit. Com que Barcelona és l'element aglutinant fonamental d'allò que hem anomenat el Principat, seria natural que l'adjectiu format hi fes referència, però no podem pas dir País Barceloní si no volem caure en noves amfibologies. Caldria recórrer, posat cas, a les denominacions antigues de la nostra capital: Bàrcino, Laie... Remarquem que encara que hagi estat d'una manera esporàdica, algunes variants d'aquests antics noms han estat ja emprades en el sentit que ens fa falta, si bé és veritat que ho han estat, en general, per gent poc autoritzada en els aspectes lingüístic i geogràfic. Quan, per exemple, un grup d'antics alumnes de Joan CADEVALL van voler retre homenatge a llur vell

mestre, li van oferir un moble per a conservar-hi les colleccions de plantes que havien servit per a preparar la «Flora de Catalunya» i hi posaren la inscripció : «*Doctoris Johannis Cadevall laletanum herbarium*». Ben pensat, no creiem que hi hagi altra sortida que seguir, d'una forma o d'una altra, el camí que suggerim. Però, mancats d'una autoritat suficient, no ens atrevim a prendre, ara i ací, la important decisió que cal que sigui adoptada.* Moltes vegades hem pensat que els geògrafs catalans no hem tingut prou imaginació ni ardidesa per a donar un nom a cada cosa. La inflació de la nomenclatura és certament un mal —ens hem oposat a admetre, per exemple, la terminologia revessa que E. HUGUET (1929) ideà per a la Geobotànica— però creiem que quan fa falta un nom cal crear-lo tranquil·lament, com solen fer en aquests casos els homes de ciència. De primer antuvi totes les denominacions noves són xocants, per força, i sempre trobaran resistència de part de la gent de mentalitat primària. Cal tenir-ho present. Però és lamentable que una prudència exagerada faci que es perpetuïn defectes d'expressió intolerables i ens privi de disposar d'un codi terminològic que correspongui a les necessitats reals. Això que, per exemple, l'adjectiu *valencià* pugui significar igualment que un fet és propi de la ciutat de València o que ho és de la província de València o bé de tot el País Valencià, explica en part l'èxit que assolixen, com a substitutiu, denominacions espúries com la de «*Levante*», criticada justament tantes vegades, però no feta inútil d'un cop per mitjà de l'adopció d'una nomenclatura rigorosament inequívoca.

Les nostres idees sobre l'ús de la divisió comarcal foren exposades l'any 1963 (p. 31) en una nota de la qual ens permetem de transcriure alguns paràgrafs : «La divisió comarcal catalana recolza damunt una estructura de caràcter popular tradicional i presenta doncs bases sòlides, fonamentades en la Geografia humana de la nostra terra. Les comarques són territoris més o menys naturals en l'aspecte humà, però no ho són pas, ni cal que ho siguin, en els aspectes fisiogràfic o biogeogràfic. De vegades presenten, veritablement, una notable unitat interna i s'apropen al concepte ideal de regió natural, però en altres casos són força variades en allò que concerneix la Geologia, el clima, la vegetació, etc.» «Cal recordar que per a certes finalitats pràctiques, inclosos alguns aspectes de l'estudi geogràfic, a tots els països hom fa servir divisions territorials de tipus administratiu o anàleg, les quals per damunt de tot tenen l'avantatge de tenir límits precisos, que arriben a ésser ben coneguts pel poble. Aquest paper d'unitats pràctiques de treball és el que han de representar les comarques, i això exigeix certament la fixació rigorosa de llurs límits i, deixant de banda casos excepcionals, ens obliga a respectar els esquemes ja establerts, encara que de vegades una solució diferent pugui semblar una mica més adequada des del punt de vista científic. Una divisió territorial de caràcter pràctic és en certa manera per a un país allò que l'ortografia és per a un idioma. De la mateixa manera que l'ortografia fixa definitivament i d'una manera convencional la forma d'escriptura i és acceptada encara que en alguns punts pugui no ésser

(*) Si hom es decidia a adoptar un neologisme, l'expressió País Lacetànic, formada tenint en compte la teoria etimològica de SCHOPF i COROMINES (v. COROMINES 1954: 67-83) podria substituir amb avantatges evidents el terme «el Principat». Si la introducció d'una denominació inusitada com aquesta topava amb una resistència massa forta, llavors caldria recórrer, probablement, a reforçar la diferenciació de matis de formes adjectives afins, com catalànic (sentit ample) i català (sentit restringit).

filològicament perfecta, així mateix les divisions territorials d'aquest caràcter han de romandre pràcticament immutables, única manera que els que les fan servir puguin arribar-se a familiaritzar amb elles i amb allò que significa cadascun de llurs elements. Això no vol pas dir, naturalment, que el geògraf investigador sigui obligat a romandre sempre dins el marc d'aquestes divisions en fer els seus estudis teòrics.»

Conseqüents amb la nostra posició, respectem sempre íntegrament la divisió comarcal acceptada (divisió de la Gran Enciclopèdia Catalana, que correspon a la divisió de la Generalitat per al Principat i a la del Nomenclàtor de 1970 per al País Valencià) (1). Però, si acceptem en tots els casos els límits acordats, sense discutir-los, ens sentim, en canvi, obligats absolutament a retocar els noms de les comarques en un petit nombre de casos, en especial quan per a designar la comarca ha estat emprat el nom d'una muntanya. El biogeògraf no pot pas donar de cap manera el nom de «Montsià» a una comarca que comprèn una bona part del delta de l'Ebre, car això produiria greus confusions entre els fets particulars de la muntanya del Montsià i aquells que es produeixen en el delta. Els botànics encara ara arrossegueuen les conseqüències de l'equívoc que produí l'efímer departament de Montserrat que creà NAPOLEÓ. Per això nosaltres distingim entre el Montsià, muntanya, i el *Montsianès*, comarca. També ens estimem més de parlar dels *Ports de Morella* que no pas dels Ports simplement, perquè creiem que el perill de confusions que resulta d'aquesta darrera denominació és molt més greu que no pas els possibles inconvenients que es puguin derivar del fet que el nom de la comarca inclogui el nom de la seva capital. Proposem encara de canviar «l'Alacantí» en l'*Alacantès*, perquè en català i en occità el sufix *-ès* té sovint significat territorial, mentre el sufix *-í* serveix més aviat per a formar gentilicis. En la resta dels casos respectem les denominacions acordades tant si ens agraden com si no.

Passem ara a parlar de la divisió fisiogràfica. En allò que pertoca al Principat les grans unitats del relleu i del paisatge físic han estat ja ben descrites gràcies al treball de nombrosos autors, entre els quals hem d'esmentar Pau VILA, a qui dediquem volenterosament aquestes notes, i, darrerament, el nostre mestre Lluís SOLÉ I SABARÍS, que ha fonamentat amb criteri segur la divisió que segueixen els geògrafs catalans actuals. Però, si les bases de la divisió territorial fisiogràfica del Principat i de les illes Balears ja són ben fermes —les que afecten el País Valencià no tant—, la nomenclatura de les unitats reconegudes té sovint caràcter provisional i rares vegades és formada per noms realment propis. No ens sembla que expressions com Sistema Transversal, Regió Continental, etc. siguin gaire convenients per a designar territoris concrets i determinats com són les unitats fisiogràfiques que han reconegut els geògrafs. Davant aquesta situació hem cregut que calia forjar de cap i de nou tota la terminologia de les grans unitats territorials fisiogràfiques i, per a això, hem

(1) La nostra posició difereix radicalment de la de M. JUANOLA (1955), qui es resistia a admetre la substantivitat de la comarca de la Garrotxa perquè, al costat de les valls fèrtils d'Olot, inclou els massissos càrstics situats al nord del Fluvià. Aquest autor no arribà a capir que la comarca és una unitat de la Geografia humana i no pas de la Geografia física.

Remarquem, de passada, que el mot *garrotxa*, del qual modernament ha estat tret la denominació de la comarca esmentada, és un terme popular definit d'una manera vaga en els diccionaris generals, però de significat autèntic pràcticament equivalent al del mot internacional *karst*.

recorregut sovint a noms antics caiguts en desús o a d'altres solucions semblants. Imitant la pràctica dels biogeògrafs d'Escandinàvia i d'alguns països de l'Europa central, que empren regularment sistemes d'unitats territorials semblants al nostre, a l'exposició que segueix donem, al costat de la forma catalana de cada nom, la seva forma llatina, apropiada per a l'ús internacional. Algunes denominacions de moment faran estrany, no en dubtem pas. Si llur utilització és útil, amb el temps l'orella se'ns hi habituarà i deixaran de sonar malament. Si no arrelen, senyal que no feien falta i, en aquest cas, val més que es perdin.

Les unitats que reconeixem com a primordials són les següents:

1. PIRINEUS (2) o TERRITORI PIRINENC (*Montes Pyrenaei, Pyrenaicum*). — Longitudinalment, la serralada dels Pirineus comprèn els Prepirineus septentrionals, la Zona Axial pirinenca i els Prepirineus meridionals. El territori pirinenca català correspon sobretot als Prepirineus meridionals, al vessant meridional de la Zona Axial, i al vessant oriental de la serralada estès de les Corberes al Mont (3).

Hom sol dividir els Pirineus catalans en dos segments transversals de primera categoria: els Pirineus centrals i els Pirineus orientals. En els nostres treballs prenem les valls del Segre, del Querol i de l'Arieja com a límit entre ells.

2. TERRITORI RUSCÍNIC (*Ruscinicum*). *Etimologia*: de *Ruscino*, nom llatí del Rosselló. *Sinonímia aproximada*: Regió de la Tramuntana. — Comprèn les planes del Rosselló i de l'Empordà, situades al peu del vessant oriental dels Pirineus, i també la part extrema de les digitacions muntanyenques que les accidenten.

3. TERRITORI OLOSSITÀNIC (*Olossitanicum*). *Etimologia*: del nom dels olossitans, poble pre-romà que, segons sembla, devia poblar les terres olotines. *Sinonímia*: Sistema Transversal català, Serralada Transversal. — Conjunt de massissos i de fosses tectòniques en el qual es destaquen les tres alineacions de terres altes de Sant Julià del Mont, del Corb-Finestres-Rocacorba i del Cabrerès.

4. TERRITORI CATALANÍDIC (*Catalanidicum*). *Etimologia*: Nom derivat del mot Catalaníds, de significat tectònic; hem cercat un derivat una mica més complicat per tal d'evitar confusions entre el concepte tectònic i el simplement

(2) Evitem a consciència l'ús de la forma singular, Pirineu, que sembla tan mancada de base etimològica com d'autèntica rel popular, i que, en català, no hauria d'ésser admesa sinó com a llicència poètica. En una altra publicació (Miscel. Fabra) donem les raons que ens han conduït a aquesta presa de posició, que ens fa coincidir amb la generalitat dels autors antics i amb una bona part dels moderns més autoritzats (c. Dicc. ALCOVER-MOLL, art. Pirineu; Dicc. FABRA, art. pirinenca; J. IGLÉSIES, 1949, etc.). La difusió actual de la forma singular ha estat evidentment afavorida per l'ús insistent d'expressions com *Centro Meteorológico del Pirineo oriental*, *Confederación Hidrográfica del Pirineo oriental*, etc.

(3) Estrictament parlant, una Catalunya ultrapirinenca, situada part dellà els Pirineus, no existeix pas. Els únics territoris catalans situats netament en el vessant nord de la serralada són la Vall d'Aran (alta vall de la Garona), la Solana d'Andorra i la part veïna de l'Alta Cerdanya (capçalera de l'Arieja), i el Capcir (alta vall de l'Aude), però aquests territoris són plenament pirinencs i no pas ultrapirinencs. Menys encara podem donar aquest nom a les comarques, administrativament franceses, que constitueixen la regió de Perpinyà i corresponen al vessant meridional de la serralada (Alta Cerdanya) o a l'oriental (Vallespir, al sud del Canigó; Conflent, al sud dels massissos pirinencs de Madres, del Tuc Dormidor, etc.; Rosselló, limitat al nord per la serra prepirinenca de les Corberes).

fisiogràfic. *Sinonímia*: Sistema Mediterrani Català, Serres Costeres o Costaneres Catalanes (4). — Transversalment hi distingim tres segments: septentrional, fins al Llobregat; central, del Llobregat a l'Ebre; i meridional, de l'Ebre al Millars. En el sector septentrional i a la part nord del central és molt palesa l'existència de la Serra de Marina o Serra Litoral, de la Depressió Prelitoral i de la Serra Prelitoral. El sector meridional, estès fins a Penyalgosa i fins a Castelló de la Plana, és en realitat una zona on conflueixen les muntanyes catalanídiques amb les iberídiques. No té sentit, però, l'esquema que, si més no d'una manera implícita, presenten molts de manuals escolars, segons el qual les muntanyes catalanídiques trobarien llur terme meridional en el límit de la província de Tarragona, límit que és completament irrellevant des del punt de vista fisiogràfic (5).

5. TERRITORI AUSEGARRIC (*Auso-Segarricum*). *Etimologia*: D'*Ausa*, nom antic de Vic, i de Segarra, nom de comarca. *Sinonímia*: Altiplans i Conques centrals de Catalunya. — Comprèn els altiplans del Moianès, de la Segarra, etc., i les conques anomenades Plana de Vic, Pla de Bages, Conca d'Òdena, Conca de Barberà, etc.

6. TERRITORI SICÒRIC (*Sicoricum*). *Etimologia*: De *Sicoris*, nom antic del Segre. *Sinonímia*: Catalunya Continental, Regió Continental. — Plana limitada al nord pels Prepirineus, a l'est per l'altiplà de la Segarra i al sud pel territori catalanídic. És la terminació oriental de la gran planúria de l'Ebre mitjà.

7. TERRITORI MEDIOVALENTÍ (*Mediovalentinum*). *Etimologia*: De l'adjectiu *valentinum*, valencià, amb el prefix *medio-*. — Plana central del País Valencià, estesa aproximadament del Millars al Xúquer. Hi incloem també la part extrema de les digitacions de les muntanyes iberídiques que hi penetren.

8. TERRITORI SERRÀNIC (*Serranicum*). *Etimologia*: Derivat del nom de la comarca de Serrans. — Territori pertanyent al Sistema Orogràfic Iberidic que constitueix la banda occidental del País Valencià, entre l'Alt Millars i la Canal de Navarrés.

9. TERRITORI DIÀNIC (*Dianicum*) *Etimologia*: De *Danium*, nom llatí de Dénia. — Territori muntanyós del migjorn valencià corresponent a la terminació oriental de les serralades bètiques. S'estén de la Ribera Baixa a l'Alacantès.

10. TERRITORI LUCÈNTIC (*Lucenticum*). *Etimologia*: De *Lucentum*, nom

(4) La primera denominació del sistema de serres paral·leles al litoral català degué sorgir en castellà, *Sierras costeras catalanas*, o en francès, *Châines côtières*, i ha estat traduïda matusserament a base d'emprar els adjectius *coster* o *costaner*, l'ús dels quals, en el sentit de marítim o litoral, en català és més aviat artificios.

(5) El territori catalanídic, fins al límit de la província de Tarragona, junt amb el territori olossitànic, amb una part del territori auso-segarric i amb un bocí dels Prepirineus constitueix, segons Hermann LAUTENSACH (1964), una pretesa «regió natural» a la qual aquest geògraf ha tingut l'atreviment de donar el nom de «Catalunya». D'una manera semblant LAUTENSACH ens parla d'un «País Valencià» al qual manquen gairebé tota la muntanya septentrional i occidental i la plana lucèntica. Que un modest erudit local com M. JUANOLA no sàpiga distingir clarament entre unitats fisiogràfiques i unitats humanes ja és imperdonable, però que la mateixa falta la faci tot un professor de Geografia, és una cosa que no té nom. Evidentment, Catalunya és el país dels catalans, definit per criteris humans actuals i històrics, igual com Alemanya és el país dels alemanys i no pas una regió natural. És molt lamentable que persones de la significació del Prof. LAUTENSACH caiguin en confusions tan fora de mesura. Remarquem que, per altra banda, també en l'aspecte biogeogràfic l'obra de LAUTENSACH conté errors grossers. Només hem de dir que encara ens parla de les pícees dels Pirineus i que inclou el carpinus entre els arbres de la Península Ibèrica.

antic d'Alacant. — Territori àrid situat al sud de les muntanyes diàniques i lligat íntimament a l'àrea subdesèrtica murciano-almerienca.

11. TERRITORI PITIÚSIC (*Pithyusicum*). *Etimologia*: Del nom antic d'aquestes illes. — Comprèn les illes d'Eivissa i Formentera i els illots propers.

12. MALLORCA (*Majorica, Majoricum*).

13. MENORCA (*Minorica, Minoricum*).

BIBLIOGRAFIA CITADA

- ALCOVER, A. M. i MOLL, F. de B. (1957): Diccionari català-valencià-balear, vol. VIII. Ciutat de Mallorca.
- BOLÒS, O. de (1958 a): Vegetació, en Geografia de Catalunya, de L. SOLÉ i SABARIS i col·l., vol. I, Barcelona.
- (1958 b): De vegetazione valentina, I. Collect. Bot. V, 2. Barcelona.
- (1963): Botánica y Geografía. Mem. R. Acad. Ciènc. i Arts Barcelona, 3.ª èp., 697 (XXXIV, 14), Barcelona.
- BOLÒS, O. de i MOLINIER, R. (1969): Vue d'ensemble de la végétation des îles Baléares. Vegetatio XVII, La Haia.
- COROMINES, J. (1954): El que s'ha de saber de la llengua catalana. Ciutat de Mallorca.
- FUSTER, J. (1962): Qüestió de noms. Barcelona.
- GRAN ENCICLOPÈDIA CATALANA. Barcelona, 1969...
- HUGUET DEL VILLAR, E. (1929): Geobotánica. Barcelona.
- IGLÉSIES, J. (1949): Pere Gil S. I. (1551-1622) i la seva Geografia de Catalunya. Barcelona.
- JUANOLA, M. (1955): La comarca de Olot no es la Garrotxa. Olot.
- LAUTENSACH, H. (1964): Die Iberische Halbinsel. Munic.
- MARÇET, J. (1929): Géologie des Pays Catalans. Barcelona.
- NOMENCLÀTOR GEOGRÀFIC DEL PAÍS VALENCIÀ. València, 1970.